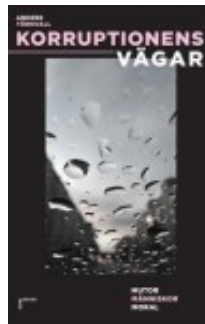

TEMA-ARTIKEL

Korruption handlar om ömsesidiga förväntningar

Jan Teorell

Anders Törnvall: Korruptionens vägar – Mutor, människor och moral, Carlsson förlag

Anders Törnvall hävdar att korruption beror på bristande moral men undersökningar visar att människor världen över, inte minst i länder som präglas av korruption, tycker att den är oacceptabel. I sådana länder är dock kostnaden för att ställa sig utanför systemet hög och människor drivs att förstärka det oavsett hur illa de tycker om det.

Svenskar i gemen tycker oftast att korruption är ett fenomen som är svårt att begripa sig på. ”Varför är de så korrupta?” frågar vi oss när vi reser till eller läser om korruptionsskandaler i främmande land. ”Hur kan de vara så korrupta?” Det är egentligen fel fråga att ställa. Internationella mätningar och en mängd forskning visar nämligen att korruption är ett mycket vanligt förekommande problem i de flesta länder, utom just i vår del av världen – ett tunt bälte som sträcker sig över norra Europa, över Nordamerika till Australien och Nya Zeeland i söder. Där har ni den märkliga uppsättningen länder där korruption är relativt ovanligt. Den intressanta frågan att ställa sig är alltså inte varför det finns korruption, utan hur det kommer sig att *vi* är så relativt okorrupta. Det är vi som är avvikelsen. Det är vi som behöver förklaras.

Så varför är vi så okorrupta? En vanlig föreställning är att det har med etik och moral att göra, att vi svenskar till exempel skulle ha högre etiska normer än ryssar, greker och italienare och att vår moraliska acceptanströskel därför är lägre. Högre moral, mindre korruption – så låter denna till synes plausibla formel. Den utgör själva kärnan i Anders Törnvals nyskrivna bok *Korruptionens vägar*. Han vill framför allt ”diskutera sambandet mellan korruption, mutor och människors moraliska ställningstaganden”. Han ställer begrepp som heder, samvete och sanning som korruptionens främsta motvärn. Mer undervisning i etik och värdegrund, på alla nivåer i samhället, är receptet han skriver ut.

Problemet med detta argument är att det bygger på antagandet att människor i mer korrupta länder har en större tolerans för korruption. Men så är det inte. Hade Törnvall bemödat sig om att ta del av den internationella forskningen om korruption, inte minst då den som bedrivits vid Institutet för forskning om korruption och samhällsstyrningens kvalitet vid Göteborgs universitet (som han själv tycks ha höga tankar om: s. 144), hade han känt till detta. Korruption är av vanliga medborgare i princip lika illa sett överallt. I World Values Surveys till exempel, en opinionsundersökning som täcker in medborgare i länder över hela världen, finns en fråga om man tycker det är försvarbart att någon tar emot en muta. Det globala genomsnittet är lågt, till och med mycket lågt. Det är med andra ord få människor i någon del av världen som tycker att det är acceptabelt att ta emot en muta. Och, minst lika viktigt, relativt okorrupta länder som Sverige utmärker sig inte av att ha en lägre acceptans än andra länder. Toleransen är till och med högre i Sverige än i ett mycket mer korrupt land som Italien.

Det förhåller sig alltså inte så, som Törnvall med många tror, att skillnader i korruption beror på normer eller moral. Detta innebär även ett generellt problem för alla så kallade kulturella förklaringar till korruption. Törnvall excellerar även i dessa, med mångtaliga exempel på allt från gåvokultur i Kina (”guanxi”), täta relationer i Japan (”amae”), till stamkulturer i Afrika. Även Sverige får sig en släng av slevan – i vårt fall är det nepotism och ”svågerpolitik” som är boven i dramat. Och missförstå mig inte nu: så kan det säkert vara. Korruption är ett utbredd problem och självklart är inte heller vi svenskar helt immuna. Men anledningen till att vi ändå tycks mer immuna än kineser, japaner eller majoriteten av länder världen över har inget med våra kulturella värderingar att göra. Det faktum att det finns olika kulturella beteckningar på korrupta fenomen i olika

länder är bara en del av problembeskrivningen. Vanligt förekommande fenomen får oftast sina egna språkliga benämningar, men det gör inte dessa till en del av förklaringen till varför korruptionen varierar i omfattning.

Så vilken är förklaringen? Se där tiotusen kronorsfrågan! För korruption är ett enormt problem, som skördar mänskliga offer, och detta ska Törnvall ha en eloge för att han lyfter fram. Korruption dödar, bokstavligen. Barnadödligheten är till exempel högre och medellivslängden lägre i korrupta samhällen, vilket delvis beror på svårigheterna att bygga upp fungerande hälsovård under korrupta förhållanden (vem vill betala skatt om man tror att det offentliga missbrukar och försnillar ens skattepengar?), men också på en sådan sak som vattenkvalitet, vars brister i stora delar av utvecklingsländer inte längre är ett tekniskt problem, utan ett politiskt-administrativt. Vidare påverkar korruptionen negativt vad man skulle kunna kalla för "samhällskittet", det vill säga allmänhetens förtroende, både för de statliga myndigheterna och för varandra. Korruption är som en cancer i samhällskroppen. Det finns till och med studier som visar att korruption och dysfunktionella statliga institutioner skapar psykisk ohälsa: folk i länder med mer utbredd korruption är mindre tillfredsställda med livet och tar oftare livet av sig.

Korruption är alltså oerhört viktigt att bekämpa och för det krävs kunskap om dess drivkrafter. Fattigdom tycks höra till dessa, liksom frånvaron av meritokratiska normer inom byråkratin och fungerande demokratiska kontrollsystem för utkrävande av ansvar från politiker. Men problemet är att korruption tycks vara en oerhört stabil jämvikt: befinner man sig inom systemet har man få incitament att bryta mot dess regler. Denna helt centrala insikt blixtrar också plötsligt fram i Törnvalls annars ganska långrandiga och osystematiska framställning:

I ett samhälle där många människor är korrupta kan kostnaderna för att försöka vara hederlig bli höga. Det kan betyda att vissa personer inte får del av samhällets service, som man har rätt till. I vissa korrupta miljöer kan det till och med vara förenligt med livsfara. När människor börjar tro att många andra är korrupta, kan det få effekt på det egna beteendet.

Detta är välformulerat. Problemet är bara att Törnvall inte tycks inse vad detta får för konsekvenser för föreställningen om att korruption

är ett moraliskt problem. För om att avstå från att betala en muta är förenat med livsfara spelar det ju mindre roll om man tycker att mutor är rätt eller fel. Man betalar i alla fall. Vilket alla andra så klart också gör. Vilket förstärker systemets grundbult: de ömsesidiga förväntningarna.

Det är dessa ömsesidiga förväntningar vi, av historiska och fortfarande ganska oklara skäl, tycks ha fått ordning på i vår del av världen. Korruption har blivit avvikelsen från det normala, vilket ger både dem som överväger att betala och att begära mutor ett starkt incitament för att avstå. Men omvänt förhåller det sig alltså i korrupta samhällen: där är det i stället förenligt med en kostnad, och ofta en ganska hög sådan, att *inte* delta i mutkulturen – även om man tycker den är moraliskt förkastlig (och det gör som sagt de flesta). Är man statligt anställd har man i regel en för dålig lön för att kunna leva på den. Är man en medborgare som eftersträvar statens tjänster blir man beroende av att kunna betala den där extra avgiften under bordet för att inte den statligt anställda läkaren eller tjänstemannen ska vända ryggen till och betjäna någon annan i stället.

Här finns alltså en grundläggande skillnad mellan olika länder. Törnvall väljer emellertid att bortse från detta och relativiserar i stället korruptionen i Sverige, som enligt hans förmenande tycks vara ett land lika korrupt, eller åtminstone lika potentiellt korrupt, som alla andra delar av världen. Så här kan det låta (angående en rapport från EU-kommissionen, för vilken ingen referens anges):

Kritiken mot Sverige är relativt blygsam. Man konstaterar att Sverige är ett av de länder som har minst problem med korruption inom EU. Men i den årliga OECD-rapporten [som inte heller anges med referens] får Sverige skarp kritik mot att inga domar meddelats mot svenska företag, som erbjudit eller lämnat mutor till tjänstemän i andra länder, varför krav reses på att den svenska lagstiftningen bör ändras.

Det är förvisso en inte helt enkel balansakt man ställs inför här. Å ena sidan måste vi konstatera hur *relativt* sett ovanligt korruption är i Sverige. Å den andra bör vi inte alltför lättvindigt hemfalla åt beskrivningar av Sverige som ger sken av att vi i en mer *absolut* mening skulle vara befriade från korruption eller korruptionsrisker. Problemet med Törnvall är att han aldrig gör några sådana distinktioner. Han glider i stället obehindrat mellan olika

påståenden på ett sätt som i slutändan ger intryck av att Sverige är nästan lika korrupt som världen i övrigt.

Delvis är detta ett resultat av begreppsuttänjning. Törnvall vägrar envist att definiera korruption. Ibland inräknas förskingring i begreppet, men på andra ställen heter det att mutor är korruptionens kärna. Men sedan ägnas även stor uppmärksamhet åt så kallad "vänskapskorruption" och nepotism. Till och med social kompetens anses av Törnvall gynna korruptionen.

Här skulle man kunna tycka att viss faktagranskning från förlagets sida hade varit på sin plats. Gedigen internationell forskning finns alltså på området, men Törnvall känner antingen inte till den eller hänvisar bara till den ställvis, om han alls gör några hänvisningar. Boken saknar nämligen ett utarbetat referenssystem. Med en professionellt genomförd faktagranskning hade även andra pinsamma felaktigheter kunnat undvikas, såsom "att makt korrupperar" skulle vara ett citat av Lenin (det var Lord Acton som sade det), eller att en av de svenska grundlagstexterna skulle heta "Regeringsförordningen" (den heter så klart "Regeringsformen").

Temat för Törnvals bok är angeläget. Trots att korruption är ett oskick och givetvis moraliskt förkastligt är den svenska troskyldigheten ibland slående. Det faktum att vi under så lång tid varit relativt befriade från problemet är säkert en viktig del av förklaringen till denna naivitet. "Sådant händer väl inte här", förleds vi lätt att tro, men att det händer så sällan är inte detsamma som att det aldrig sker eller aldrig kan ske. Moral- och etikpredikningar kommer dock inte hjälpa oss att förbli en del av den relativt okorrupta anomalin i världen.

Jan Teorell är professor i statsvetenskap vid Lunds universitet.